

Pahan arkipäiväisyys

Arendt, Hannah: *Eichmann Jerusalemissa. Raportti pahuuden arkipäiväisyydestä*. [Alkuteos: *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil* (1963).] Suomentaneet Antero Holmila ja Jouni Tilli. Docendo, Jyväskylä 2016. 381 sivua. ISBN 978-952-291-259-6

1900-luvun keskeisiin ajattelijoihin lukeutuvan saksalaisen filosofin ja politiikan teoreetikon Hannah Arendtin (1906–1975) *Eichmann Jerusalemissa* on terävä-älyinen ja paikoin huomattavan poleeminen raportti SS-upseeri Adolf Eichmannin (1906–1962) Jerusalemissa vuonna 1961 pidetystä oikeudenkäynnistä. Eichmann oli vangittu vuonna 1945 Saksan hävittyä toisen maailmansodan, mutta hänen onnistui paeta vankeudesta ensin Italiaan ja lopulta Argentiinaan, jossa hän eli aina vuoteen 1960 salanimellä Ricardo Klement. Israelin tiedustelupalvelu pääsi kyseisenä vuonna Eichmannin jäljille ja toimitti hänet lopulta tuomittavaksi Jerusalemiin.

Teos on mielenkiintoinen varsinkin oikeushistoriallisesta näkökulmasta katsottuna. Eichmannin oikeudenkäynti oli ensimmäinen merkittävä kansallissosialistisen puolueen jäsentä kohtaan nostettu oikeustoimi Nürnbergin oikeudenkäyntien (1945–1946) jälkeen ja se sai huomattavasti näkyvyyttä tiedotusvälineissä ympäri maailman. Istunto kesti kokonaisuudessaan lähes yhdeksän kuukautta (oikeus kokoontui kaikkiaan 121 kertaa), kuolemantuomio julistettiin joulukuussa 1961 ja tuomio laitettiin käytäntöön keväällä 1962. Arendt seurasi prosessia *The New Yorker* -lehden toimittajana. Hänen raporttinsa ilmestyi vuonna 1963 ensin viidessä osassa lehden palstoilla ja sen jälkeen vielä samana vuonna kirjana. Docendon julkaisema käännös perustuu teoksen vuonna 1965 ilmestyneeseen korjattuun ja laajennettuun laitokseen.

Eichmann Jerusalemissa on muodoltaan sekoitus historiankirjoitusta, moraali- ja oikeusfilosofiaa sekä journalistista raportointia. Tästä moninaisuudesta huolimatta työ on rakenteellisesti suhteellisen selkeä. Teksti seuraa oikeudenkäynnin kulkua johdonmukaisesti siten, että ensin Arendt käsittelee oikeudenkäynnin järjestelyjä ja sen jälkeen syytetyn antamaa vaikutelmaa ja tätä vastaan esitettyjä syytteitä. Tämän jälkeen hän siirtyy selostamaan ajanjakso- ja maakohtaisesti Eichmannin toimia juutalaiskysymyksen ratkaisussa. Arendt kuvaa Eichmannin toiminnan eri vaiheita tarkasti pitäytyen tämän toimialueeseen kuuluneissa yksityiskohdissa. Tästä syystä työ ei sisällä esimerkiksi seikkaperäistä selostusta SS:n ja Wehrmachtin toimista itärintamalla. Lopuksi Arendt pohtii kansallissosialistien toimintaan ja juutalaisten joukkotuhoon liittyviä poliittisia valtasuhteita hieman

yleisemmällä tasolla, esittää oman tuomionsa Eichmannille ja muotoilee teesinsä modernin pahan arkipäiväisyydestä.

Siinä missä teos on rakenteellisesti johdonmukainen, sisältää se kielen tasolla monenlaisia tekstityyppejä ja temaattisia aineksia. Kerronta on paikoin erittäin poleemista ja ironista. On vaikea sanoa, missä määrin teoksen muoto tuottaa vaikeuksia nykylukijalle, mutta ainakin aikalaisten oli paikoin vaikea ymmärtää sen ivallista sävyä. Tekstiä luettiin kirjaimellisesti, jolloin ironiat kääntyivät lukijan silmissä irvokkuuksiksi ja mauttomuuksiksi. Arendtin tavoitteena ei kuitenkaan ollut eikä ole sumentaa Eichmannin tapauksen oikeudellista kulkua, vaan osoittaa pikemminkin siihen liittyvät groteskit piirteet.

Toisaalta teksti sisältää huomattavan paljon suoria lainauksia Eichmannin lausunnoista. Nämä aiheuttivat niin ikään jonkin verran väärinkäsityksiä aikalaisten keskuudessa. Lainauksia ei tule sekoittaa Arendtin omiin mielipiteisiin tai arvoihin, vaan niiden tarkoitus on osoittaa ironioiden tavoin Eichmannin puolustuspuheiden ristiriitaisuus sekä tilannetajun puute. Ilmeisesti teoksen muoto on ollut haasteellinen ainakin kääntäjille, jotka ovat joutuneet kamppailemaan monenlaisten poliittisten ja ideologisten käsitteiden ja tekstityyppien parissa tuottaakseen tekstistä asianmukaisen käännöksen. Tässä he ovat myös onnistuneet erittäin hyvin. Kääntäjien apuna on toiminut dosentti Tuija Parvikko, joka on laatinut teokseen sekä sen sisältöä että laajemmin Arendtin filosofiaa valaisevan esipuheen.

Teosta voi lukea historiallisena raporttina Eichmannin oikeudenkäynnistä, mutta samalla se tuo esiin Arendtin terävyyden oikeusfilosofina. Kiihkeimmät aikalaiskriitikot väittivät Arendtin puolustaneen Eichmannia ja vähätelleen tämän tekojen laajuutta ja julmuutta, mutta tosiasiaa työstä on mahdoton löytää minkäänlaista ymmärrystä Eichmannin toimia kohtaan. Tätä voi olla paikoin vaikea havaita, sillä Arendtin huomio kohdistuu ennen kaikkea oikeustoimien järjestämiseen, ei niinkään uhrien kärsimyksiin. Hän kritisoi ankarasti oikeudenkäynnin pääsyyttäjän Gideon Hausnerin (1915–1990) ja pääministeri David Ben-Gurionin (1886–1973) halua tehdä Eichmannista virheellisesti juutalaisten joukkotuhon päätekijän, vaikka Eichmann oli yksi sen keskeisiä toimeenpanijoita. Arendt on huolissaan ennen kaikkea siitä, että oikeudenkäynti uhkasi ylittää tuomioistuimen toimivallan ja menettää arvokkuutensa.

Varsinaisen oikeudenkäyntikuvauksen lisäksi työ paneutuu Arendtin muotoilemaan teesiin modernin pahan arkipäiväisyydestä (banaalisuudesta). Kovin harva aikalainen ymmärsi, mitä

Arendt tällä tosiasiaa tarkoitti. Aikalaiskriitikoiden keskuudessa Arendtin luultiin väittävän, että juutalaisten surmaaminen on banaalia, arkipäiväistä, ja siksi jollain tavoin merkityksetöntä. Teesi ei kuitenkaan viittaa juutalaisten kohtaloon, vaan natsien joukkotuhokoneiston kokonaisuuteen, jossa lopputuloksen pahuus koostuu lukemattomista itsessään arkipäiväisistä teoista kuten junien määrien laskemisesta ja aikataulujen järjestelystä. Kansallissosialistien harjoittaman joukkotuhon luonteeseen kuului, ettei sen toimeenpanijan tarvinnut nähdä kyseistä koneistoa toiminnassa. Eichmann vieraili tästä syystä keskitysleireillä harvoin, sillä hänen toimialaansa ei kuulunut niiden päivittäisten tehtävien valvonta.

Laajemmin ajatellen banaali paha tarkoittaa Arendtille esimiesten käskyjen sokeaa ja kirjaimellista seuraamista, jonka avulla sen harjoittaja torjuu henkilökohtaisen vastuunsa tekojensa seurauksista. Kansallissosialistisessa Saksassa sääntöjen seuraaminen ei tarkoittanut viatonta virkamiesmoraalia, vaan se perustui johtajaperiaatteeseen (*Führer-Prinzip*), jonka mukaan Hitlerin sana oli laki. Arendtin mukaan Eichmannin kaltaisten SS-upseerien ajatusmaailmassa Hitlerin määräysten kyseenalaistamaton toimeenpanto saavutti lähes hurmahenkisen luonteen, joka sokaisi täysin heidän poliittisen ja moraalisen arvostelukykynsä.

Pahan arkipäiväisyyden teesin myötä teokseen sisältyy syvempi totalitarismin kritiikki, jonka keskeisiä juonteita Arendt pohti jo varhaisteoksessaan *The Origins of Totalitarianism* (1951). Hänen Eichmann-teoksessa esittämänsä tulkinta kansallissosialismin vastaisen vastarinnan heikkoudesta herätti suuttumusta varsinkin juutalaisintellektuellien keskuudessa. Monelta aikalaislukijalta jäi huomaamatta, että Arendtin esittämä kritiikki ei kohdistunut oikeastaan 1940-luvun ääritilanteeseen, vaan pikemminkin 1930-luvun konformismiin ja poliittiseen arvostelukyvyttömyyteen. Kansallissosialistien poliittinen vaarallisuus olisi pitänyt tajuta jo vuosikymmenen alussa. Yksi pahimmista poliittisen arvostelukyvyn esteistä on ihmisten loputon sopeutumishalu. Tästä näkökulmasta kansallissosialistisen Saksan tarina ei ole ainoastaan kertomus valtaan päässeeseen rikollisjärjestön aikaansaamista äärimmäisistä julmuuksista, vaan samalla kertomus koko eurooppalaisen poliittisen kulttuurin heikkoudesta ja arvostelukyvyn puutteesta.

Teoksen tyyllillisesti ehkä silmiinpistävin piirre on sen läpitunkeva konkreettisuus – tähän vaikuttaa tietysti se, että työ perustuu historiallisiin tosiasioihin ja sen aihepiiri on kaiken kaikkiaan rankanpuoleinen. Arendt kuvailee tyyllilleen uskollisesti oikeudenkäynnin eri vaiheita unohtamatta pienintäkään yksityiskohtaa: Eichmann esimerkiksi istui tuomioistuimen kuulusteltavana 33 istunnon ajan. Kuusikymmentäkaksi istuntokertaa käytettiin puolestaan siihen, että syyttäjän kaikki

sata todistajaa saivat kertoa omat kauhukertomuksensa tapauskohtaisesti omista lähtökohdistaan käsin. Oman lukunsa muodostaa teoksen perustana käytetty aineisto. Esimerkiksi Eichmannin poliisikuulusteluissa spontaanisti kertoma omaelämäkerta täytti 315 sivua kuulustelunauhoilta kaikkiaan puretuista 3564 sivusta.

Yksityiskohdat sekä aineiston määrä ja laatu ovat kaiken kaikkiaan keskeisessä asemassa tapausta tutkittaessa. Teoksen tärkein lähde on oikeudenkäyntien pöytäkirjojen käsikirjoitukset, jotka toimitettiin lehdistölle nopeina simultaanitulkkauksina alkuperäisistä hebrean kielellä toimitetuista istunnoista. Lisäksi Arendtilla oli käytössään Eichmannin nauhoitetun poliisikuulustelun konekirjoitettu saksankielinen käsikirjoitus, syyttäjän toimittama todistusaineisto sekä muu oikeudellinen materiaali, kuusitoista valaehtoista todistajanlausuntoa puolustuksen todistajilta sekä Eichmannin kirjoittama seitsemänkymmentäsivuinen kommentaari juutalaiskysymyksen ratkaisemisesta Saksassa vuosina 1933–1945. Syyttäjä esitti viimeksi mainitun dokumentin todistusaineistonaan ja oikeus hyväksyi sen, mutta sitä ei jaettu lehdistölle avoimesti.

Arendtin työ on sekä aineistoltaan että käsittelytavaltaan perusteellinen, mutta samalla täytyy huomata, ettei se ole historiankirjoitusta, vaan raportti tai aikalaiskuvaus Eichmannin oikeudenkäynnistä. Tästä syystä teokselta ei voi vaatia samanlaista kriittisyyttä kuin varsinaiselta historian tutkimukselta. Arendtin teoksen jälkeen Eichmannin tapauksesta on julkaistu huomattava määrä vakavaa tutkimuskirjallisuutta.

Eichmann Jerusalem tarjoaa hyvän lähtökohdan aloittaa Arendtin ajatteluun perehtyminen, sillä konkreettisuutensa vuoksi työ ei vaadi välttämättä tekijän muiden tekstien tuntemusta. Lukijan on hyvä huomata, ettei teos ole pelkkä oikeudenkäyntiraportti, vaan samalla konkreettinen poliittinen arvostelma Eichmannin teoista. Tämän lisäksi se sisältää laajan moraalifilosofisen arvostelman 1900-luvun eurooppalaisesta poliittisesta kulttuurista. Docendo ja kääntäjät ovat tehneet merkittävän kulttuuriteon saattaessaan tämän klassikon suomen kielelle. Teksti ei ole tärkeä pelkästään historiallisena dokumenttina Eichmannin oikeudenkäynnistä, vaan lisäksi se tuo suomenkielellä Arendtin teoksia lukevien ulottuville hänen ehkä kuuluisimman ja keskeisimmän teesinsä eli teorian pahan arkipäiväisyydestä. Käännös on merkittävä myös siksi, että sen myötä Arendtin tuotannon kaikki tärkeimmät teokset on saatu vihdoin suomen kielelle.